

Kőfalviné Ónodi Márta: A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata 1860–1946. Általános társulattörténet és a II. világháborús események. (Doktori disszertációk a Magyar Nemzeti Levéltárból 3.)

Sorozatszerkesztő: Ö. Kovács József – Rácz György
Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2022. 536 p.
ISBN 978-963-631-328-9

A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) 2022-ben útjára indított kötetsorozata által is igyekszik felmutatni azt a tudományos potenciált, amelyet szakemberei képviselnek. Az intézményben dolgozó levéltárosok korábban nem publikált doktori disszertációit kezdték hozzáférhetővé tenni papíralapú kötetként és az intézmény honlapjáról szabadon letölthető elektronikus dokumentumként egyidejűleg. E sorozat harmadik köteteként látott napvilágot az MNL Bács-Kiskun Vármegyei Levéltára munkatársának, Kőfalviné Ónodi Mártának a Pécsi Tudományegyetemen 2020-ban megvédett disszertációja.

A mű nyugodtan nevezhető hiánypótlónak. A 20. század eleji rendtörténeti munkák mára elavultak, műfaji értelemben pedig – sok esetben – inkább a kegyességi irodalomhoz sorolhatók, mintsem a történettudományhoz. Márpedig a témájául választott közösség, az 1860-ban alapított – kezdetben egyházmegyei, 1903-tól pápai jogú szerzetesrendként működő – Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolanővérek Társulata érdemes a figyelemre. Kiterjedt intézményhálózattal rendelkeztek, szerepük a nőnevelés terén elvitathatatlan. Árvaházakat, óvodákat, internátusokat működtettek, az oktatásban pedig az elemi iskolák szintjétől – a gimnáziumok kivételével – a tanárképzésig, sőt a szakképzésig is jelen voltak: Szabadkán felső kereskedelmi, Kiskunfélegyházán gazdasági iskolát vezettek. A kézikönyvek szerint az iskolák 1948-as államosítása idején a rend csaknem 1000 tagot számlált, és 70-nél több fiókházban összesen mintegy 12 500 növendékük volt.¹ (E számadatok nagyságrendileg kétségkívül helytállóak, ha nem is egészen pontosak – az ezzel kapcsolatos bizonytalanságokat a jelen írásban bemutatott kötet rendkívül korrekten vázolja fel.) A nővérek ilyen léptékű munkájának társadalomtörténeti hatása is volt. Ennek ellenére a neveléstörténet szinte csak érinti, az újabban nagy népszerűségnek örvendő női történeti kutatások pedig gyakorlatilag teljesen hanyagolják a női szerzetesrendek oktató-nevelő munkájának vizsgálatát hazánkban. Igaz ugyan, hogy a rend működésének súlypontja a kalocsai érsekség területére esett, de hiba lenne pusztán lokális jelentőségűnek tekinteni – s ezért negligálni –, hiszen 1903 után a főegyházmegye határain túl is sok fiókház és tanintézet nyílt.

¹ Puskely Mária: Keresztény szerzetesség. Történelmi Kalauz. II. Bp., 1995. 676.

Kőfalviné Ónodi Márta munkája nem kíván minden szakirodalmi hiányosságot pótolni. Műve két, az alcímben pontosan körülírt célt tűz ki maga elé, azokat azonban tökéletesen teljesíti is.

A rendtörténeti rész röviden felvázolja a szegény iskolanővérek 16. század végéig viszszanyúló „családfáját”, s kalocsai megtelepedésük hátterét, státútumait, életmódjukat. Részletesen tárgyalja és elemzi a főnöknőkön kívül az érsekek, az intézetigazgatók és a rendi kormányzótanács szerepét a stratégiai döntésekben. Rendkívül alapos és érdekes a rend terjedésének, új fiókházak és tanintézetek alapításának vizsgálata. Ennek során nemcsak az egyes helyeken való megtelepedés forgatókönyvét elemzi, hanem sorra veszi azt a több mint száz települést is, amelyek esetében az oda szóló meghívást a nővérek végül elutasították. Megismerhetjük a szorosan vett oktató-nevelő munkán túlmutató vállalkozásaikat, amelyeket a gazdasági önállóságra törekvés jegyében indítottak. A már jelzett, tágabb társadalomtörténeti kontextus felé nyitnak a munka azon részei, amelyek a működtetett iskolatípusokról, a divatos és népszerű képzési formákról és azok változásairól, a növendékek családi hátteréről vagy a nővérek képzettségéről szólnak. Természetesen szó esik a trianoni békekötésnek a rendet is érzékenyen érintő veszteségeiről, amelyek a bácskai területek rendi önállósulásához, elszakadásához vezettek. Igazi egzotikum a rend kínai misszióban végzett munkájának bemutatása.

A kötet második pillére valójában kicsit mást – és többet – nyújt annál, mint amit a cím ígér. A „második világháborús események” említése kapcsán az olvasó hajlamos elsősorban a frontátvonulás tragikus mikrotörténeteire asszociálni. Ilyen, illetve a háború utáni kárfelmérésre fókuszáló egyházi forráskiadványok bőséggel jelentek meg a közelmúltban.² E feldolgozás azonban a közvetlen előzményeket is tárgyalja (politikai témák renden belüli tabusítása, a hátszágban végzett karitatív munka, katonai beszállásolások kezelése) – a szálakat pedig tovább is vezeti. A választott 1946-os korszakhatár ugyanis lehetőséget ad a háború utáni, a lakossággal együttműködve végzett helyreállítások, a megszálló és helyben maradó szovjet csapatok okozta megnövekedett terhek, valamint az oktatás kommunista fordulatot megelőlegező átalakulásához való igazodás bemutatására is.

² Inter arma 1944–1945. Fegyverek közt. Válogatás a második világháború egyházmegyei történetének forrásaiból. Szerk.: Mózesy Gergely. Székesfehérvár, 2004. (Források a székesfehérvári egyházmegye történetéből 2.); „...félelemmel és aggodalommal...” Plébániák jelentései a háborús károkról a Győri egyházmegyéből 1945. Szerk.: Perger Gyula. Győr, 2005. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 3.); „A múltat be kell vallani...” Háborús dokumentumok 1944–45. Szatmár egyházmegye papjainak visszaemlékezései a második világháború helyi eseményeire és más háborús dokumentumok. Szerk.: Muhi Csilla – Várady Lajos. Szatmárnémeti, 2006.; Krisztusban nyert erő. A tiszántúli református gyülekezetek háborús krónikája (1944–1945) I–II. Szerk.: Szabadi István. Debrecen, 2016.; „Az Úr irgalma hogy nem veszünk el” A szombathelyi egyházmegye világháborús kárjelentései 1944–1948. Szerk.: Rétfalvi Balázs – Tangl Balázs. Szombathely, 2017. (Géfin Gyula Kiskönyvtár 4.); Varga Tibor László: „Püspök urat is őrizetbe veszem”. Források a veszprémi egyházmegye háborús veszteségeiről. Veszprém, 2018. (A veszprémi egyházmegye múltjából 31.). Szerzetesrendi közegekből pl.: Ostromnapló. Szerzetes nővérek a halálkátlanban 1944. március 19-étől 1946. február 16-áig. Szerk.: Fodor Eszter. Bp., 2014.

A háborús idők tárgyalása roppant plasztikus része a kötetnek. A szerző a gazdag forrásanyagból jól megválasztott, általában a lábjegyzetekben elhelyezett idézetekkel nyomatékositja és illusztrálja elemzéseit az épületekvirálások okozta lehetetlen helyzetekről, a rémhírek és félelmek világáról, a helyben maradás vagy menekülés egyéni dilemmáiról, a viszontagságok során a nővérek által megtapasztalt egyházon belüli különleges szolidaritásról. Összességében elmondható, hogy a kalocsai iskolanővérek rendje – más közösségekhez képest – emberéletben viszonylag csekély veszteségeket szenvedett, köszönhetően talán annak, hogy kolostoraik zöme olyan területen feküdt, amelyen gyorsan áthaladt a front. Az anyagi károk azonban nagyok voltak. A szerző különleges érzékenységet mutatja, hogy a hivatások számának megcsappanását is veszteségként érzékelteti.

A kötetet végigkísérik a forrásértékű, jól elhelyezett illusztrációk; áttekinthető táblázatok és grafikonok. A könyvet a név szerint említett nővérek életrajzi adatai, bőséges forrás- és irodalomjegyzék, egy facsimile forrásközlés (háborús kárjelentés Bajáról) és képjegyzék zárja. A szerző egy húszoldalas kitekintésében szól a rendtörténet választott időhatáron kívül eső momentumairól is. Problémaérzékenysége kitapintható, így csak bátorítani tudjuk, hogy a későbbiekben ezekről a kérdésekről (az 1946–1948 közti ellenséges hangulatról, az államosításról, az 1950 után minimalizáltan meghagyott működési lehetőségekről, a szétszórás életstratégiáiról, a rendszerváltás utáni újraindulásról stb.) is e munkához hasonló mélységben szóljon egyszer majd...

Mózessy Gergely